

ХІЛІАСТИЧНІ ТЕОРІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЕСХАТОЛОГІЇ (екзегетично-компаративний аналіз)

На перетині другого і третього тисячоліть у зв'язку з природними (руйнація стану землі, води та атмосфери) і соціальними (алкоголізм, наркоманія, аморалізм, екстремізм, війни тощо) катаклізмами, які набирають глобального характеру, активізувалися есхатологічні пророцтва про кінець світу та можливість настання тисячолітнього Божого Царства. На противагу існуючим проблемам, Царство Боже пропонується як ідеальна система управління із такими якісними характеристиками як рівність, справедливість, повнота матеріальна та духовна.

Зауважимо, що пророцтва такого характеру актуалізуються саме в періоди загострення соціальних протиріч, як це сьогодні є в Україні. Саме це й ставить питання про необхідність дослідження пророцтв про феномен ідеального тисячолітнього Царства.

Слід зазначити, що ця проблема в такому форматі вітчизняними релігієзнавцями майже не досліджується. В період атеїстичного експерименту вона достатньо активно розглядалася з критичних позицій. Сюди, наприклад, можна віднести праці таких авторів, як П.Гопченко (Критика религиозных концепций о “конце мира”. Социальные истоки и идейная сущность христианской эсхатологии.- Киев-Одесса, 1979); Г.Жоссан (Адвентизм и второе пришествие.- Кишенев, 1984); В.Коник (Критика эсхатологии Свидетелей Иеговы.- М., 1976). Ці роботи не мають для нас цінності, оскільки там відсутній науковий підхід в аналізі богословських вчень.

Надто серйозному аналізу проблема тисячолітнього Царства (вчення хіліазму – міленіалізму) піддавалася представниками західного релігієзнавства: Кларенсом Тіссеном [Тисячолітнє Царство // Генрі Кларенс Тіссен. Лекції з систематичної теології.- Єдмонтон, Канада, 2001], Луїсом Беркховом [Доктрина о последних событиях // Луис Беркхов. История христианских доктрин.- Санкт-Петербург, 2000], Меріллом Тенні [Меррил Тенни. Обзор Нового Завета.- М., 1998],

* Докаш Віталій Іванович – кандидат філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича.

Міллардом Еріксоном [Концепции тысячелетнего царства и великой скорби // Миллард Эриксон. Христианское богословие.- Санкт-Петербург, 1999], Полом Еннсом [Пол Эннс. Підручник з богослов'я / Пер. з англ.- Львів, 2003], Уейном Грудемом [Учение о грядущем // Уейн Грудем. Систематическое богословие: Введение в библейское учение: Пер. с англ.- СПб, 2004], Чарльзом Райрі [Грядущие события // Чарльз Райри. Основы богословия.- М., 2000]. На їх концепціях ми й побудуємо наше дослідження.

Основною метою нашого дослідження стане насамперед аналіз складової есхатології – міленіалістських теорій. Основними завданнями праці будуть наступні:

1. Визначення місця хіліастичних доктрин в структурі християнської есхатології як вчення про “останні дні”.
2. Аналіз таких основних хіліастичних доктрин як аміленіалізм, постміленіалізм, історичний та диспенсаційний преміленіалізм.
3. Дослідження ролі теорії диспенсационалізму в тлумаченні тисячолітнього Царства як завершального періоду історії.
4. В ролі основних методів дослідження будуть використані герменевтичний, екзегетичний, компаративний та структурно-функціональний методи.

Враховуючи, що вчення хіліазму-міленіалізму розглядається в контексті доктрини про останні дні або есхатології, дамо основні визначення цієї доктрини.

Есхатологія (від грецьк. eschatos – останній, logos – вчення) – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу. Складовими есхатології є уявлення про Царство Боже (як небесне, так і земне), про антихриста, воскресіння мертвих, страшний суд (Армагеддон), рай та пекло. [Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А.Колодного і Б.Лобовика.- К., 1996.- С. 110 (Далі - Релігієзнавчий словник)]. Це наукова інтерпретація есхатології. Тепер розглянемо декілька богословських визначень, які дещо різняться з науковими.

Есхатологія, зазначає протестантський богослов Чарльз Райрі, це – богослов'я останніх речей і останніх подій. Відповідно предметом есхатології є завершення, фінал – як кінець світу, так і остаточною доля окремої людини. У зв'язку з цим, вважає богослов, предметом есхатології є також дослідження пророцтв. Есхатологія (доктрина, богослов'я майбутніх подій) включає в себе, за Ч.Райрі, наступні вчення: про воскресіння, про стан людини між смертю і воскресінням (проміжковий

стан), про підхоплення церкви (забрання на небо), про друге пришестя Христа, про тисячолітнє Царство [Введение в эсхатологию // Райри Ч. Основы богословия.- М., 2000.- С. 523; Далі: Райрі Ч. Вказана праця].

За іншим богословом – Міллардом Еріксоном, есхатологія означає вчення про останні дні і речі. Вона займається дослідженням питань про кінець часу і завершення Божої діяльності у світі [Введение в эсхатологию// Миллард Эриксон. Христианское Богословие.- СПб., 1999.- С. 969].

Уейн Грудем визначає есхатологію як вчення про прийдешні події [Учение о грядущим // Грудем У. Систематическое богословие: Введение в Библийское учение.- СПб, 2004.- С. 1231].

Богослов Алістер Мак-Грат, вважає, що терміном есхатологія позначається вчення про християнські очікування воскресіння і суду. В найширшому розумінні цього поняття, “есхатологія” – це роздуми про кінець. Цей кінець, як стверджує Мак-Грат, може відноситися як до кінця існування окремої людини (особиста чи індивідуальна есхатологія), чи до кінця нинішнього віку (загальна есхатологія). Сутність есхатології, на його думку, полягає в тому, що історичний час розглядається як лінійний, а не циклічний. Історія, за логікою, мала початок і колись наступить її кінець. Есхатологія, таким чином розглядає, зауважує Мак-Грат, ряд вірувань, які відносяться до кінця життя й історії, як окремої людини, так і світу вцілому [Эсхатология: Христианская надежда // Мак-Грат А. Введение в христианское богословие.- Одесса, 1998.- С. 470].

Означивши основні визначення есхатології, перейдемо тепер до аналізу доктрин хіліазму – міленіалізму як однієї із складових есхатології. Зазначимо, що це вчення розглядає різні підходи щодо другого пришестя Христа як центральної есхатологічної доктрини.

Хіліазм, міленіалізм (грецьк. chilioi, лат. millenium – дослівно тисяча) – вчення про тисячолітнє Царство. Ідея хіліазму базується на провіщеній біблійними пророками ідеї земного царювання Христа, яке встановиться з його другим пришестям, обітниця про що міститься у текстах Нового Завіту. Термін “хіліазм” належить більше східній традиції, тоді як на Заході більш поширеними є терміни “міленіум”, “міленіалізм” [Релігієзнавчий словник.- С. 364]. В нашому дослідженні ми будемо користуватися останніми термінами.

Проблему тисячолітнього Царства (Об. 20:4) по-різному тлумачать три есхатологічних теорії: **аміленіалізм**, **постміленіалізм**, **історичний та диспенсаційний преміленіалізм** з точки зору того, коли воно наступить – до, чи після другого пришестя Христа і які застосовують як базове поняття термін «**міленіалізм**». Проаналізуємо

кожне вчення окремо, в тій послідовності, як ми їх перерахували, маючи на увазі, що це все - хіліастичні концепції.

Визначаючи сутність **аміленіалізму**, зазначимо, що ця доктрина є есхатологічним вченням, що ототожнює тисячолітнє Царство з віком церкви [Тенні М. Вказана праця.- С. 434].

Префікс “а” – у слові *аміленіалізм* надає йому заперечувальної форми, а звідси напрошується висновок, що в майбутньому не буде ніякого тисячолітнього Царства в буквальному розумінні (або ж це відноситься на період від першого – до другого пришестя Христа, тобто вік Церкви). Своєрідність цього вчення полягає в тому, що аміленіалісти не заперечують буквально повернення Христа, але відкидають його буквально царювання на Землі упродовж 1 тис. років. Згідно їх точки зору, Царство Боже вже присутнє в епоху Церкви. Після кінця цього віку вічність увійде в силу без усяких втручань, тобто без тисячолітнього Царства.

Згідно з цією доктриною, до кінця світу будуть співіснувати добро і зло, “Царство Бога і Царство Сатани”. Серед консервативних аміленіалістів існує дві точки зору на тисячолітнє Царство. Одні з них (наприклад Оліс і Беркхов), вважають, що пророцтва про тисячолітнє Царство уже реалізувалися (доктрина “реалізованої есхатології” або “реалізованого міленіалізму”); інші, наприклад, Б.Б.Варфілд і Флойд Хамільтон, кажуть, що ці пророцтва реалізуються на небі. І ті й інші сходяться на тому, що тисячолітнього Царства на Землі не буде.

В такій інтерпретації це вчення визнавали Оріген (прибл. 185-254 рр.), під Царством розумів “епоху церкви”, а також Августин (354-430рр.), який бачив його як період від першого до другого пришестя Христа.

Існує також думка, що в такому контексті вчення підтримував М.Лютер, хоча богослов Л.Беркхов, навпаки, каже, що Лютер критикував це вчення. Звертаючись до думки Л.Беркхова, зазначимо, що хіліастична доктрина на його думку, сьогодні не розроблена, не відображена ні в одному віросповіданні і не може вважатися догмою. З ним не можна погодитися, оскільки у пізніх протестантів ця доктрина є частиною їх віровчення. З посиланням на протестантські джерела, можна також відмітити, що Ж.Кальвін, наприклад, взагалі цю доктрину не сприймав і вважав її вигадкою, “богохульством” [Беркхов Л. История Христианских доктрин.- СПб., 2000.- С. 298-299].

Сьогодні аміленіалізм існує у двох напрямках: 1) ті, хто підтримує концепцію Августина (це епоха Церкви); 2) Кліфорт і Б.Б.Варфілд (це Царство на небі) [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 532-538].

Посилаючись на Об.20:4-6, вони говорять про “теперішнє панування разом з Христом на небі душ тих віруючих, які відійшли у вічність, тоді як Царство Боже зараз присутнє в цьому світі, оскільки Переможець Ісус Христос панує над своїм народом Словом та Духом, хоча віруючі з нетерпінням очікують майбутнього славного та досконалого Царства на землі в прийдешньому житті” [Еннс П. Підручник з богослов'я.- Львів, 2003.- С. 415-416 (Далі – Еннс П. Вказана праця)].

Другий прихід Христа аміленіалісти розуміють як одинарну подію, тоді як диспенсационалісти, наприклад, поділяють його на дві фази. Аміленіалісти твердять, що перед другим приходом повинні відбутися певні події, а звідси випливає, що повернення Христа не можна вважати “несподіваним” (тобто, що Ісус може прийти в будь-яку хвилину). Події, що матимуть місце перед приходом Христа повинні бути такими: 1) заклик до поганських народів під час євангелізації (Мт. 24:14; Мк. 13:10; Рим. 11:25). Ті, хто повірять, увійдуть у “повне число поган”; 2) навернення Ізраїлю (не нації, а “обраних” – Рим.11:26); 3) велике відступництво та Велика Скорбота (Мт. 24:9-12; Мк. 13:9-22; Лк. 21:22-24); 4) з'явлення антихриста; 5) ознаки та чуда - війни, неправдиві пророки, вражаючі чуда (здійснені дияволом) та різні ознаки на небі.

Христос, згідно цієї концепції, повернеться в “день останній” – наприкінці світу. Проте ніхто не знає часу його другого приходу. Спосіб же приходу буде особистий, фізичний, видимий (Дії 1:11), він жодним чином не зрівняється з приходом Духа Святого в день П'ятидесятниці (духовно). На відміну від преміленіалістів, які вчать, що другий прихід Христа буде для того, щоб встановити Його Царство на Землі, аміленіалісти вважають, що метою другого приходу Христа є те, щоб “ввести в дію майбутній вік – вічний стан речей”. Ця подія завершиться воскресінням мертвих та кінцевим судом [Еннс П. Вказана праця.- С. 416].

Щодо *воскресіння*, то аміленіалісти, посилаючись на Біблію, дотримуються погляду про *тілесне* воскресіння в кінці віку (1 Кор. 15:39-49). Тіло воскреслого віруючого “буде в прямому розумінні ідентичним з теперішнім тілом”. Аміленіалісти акцентують увагу на тому, що воскресіння всіх мертвих відбудеться саме в момент повернення Христа (Дії 24:15; Об. 20:13-15; 1 Кор. 15:23; 1 Сол. 4:16). Цей період називається “останній день” або “Господній день”. Настане він в кінці цього віку та перед приходом вічності [Еннс П. Вказана праця.- С. 417].

Звернемо увагу на те, що аміленіалісти майже не ведуть мову про перше воскресіння та удосконалення тіла воскреслих. Кінцевий суд, за

аміленіалістами відбудеться в кінці віку й асоціюється з другим приходом Христа, воскресінням та введенням в силу вічності. Це буде загальний суд (з метою судити усіх живих та призначити кожній особі її долю у вічності).

Аміленіалісти виділяють три основних цілі останнього суду: 1) “щоб виявити Божу суверенність та Його славу у відкритті кінцевого призначення кожної людини”; 2) “щоб виявити ступінь нагороди або міру покарання, яку отримає кожна людина”; 3) “щоб виповнити Божий суд щодо кожної людини та її права на вічність” [Там само.- С. 418].

Аміленіалісти своєрідно тлумачать *вічний стан* людей. Це існування при свідомості – вічні муки для невіруючих (Мт. 24:46) та насолоди – для віруючих. Кінець цього віку, згідно вчення, станеться через “відновлення світу” (Мт. 19:28), при якому відбудеться “відновлення теперішнього творіння”. Це буде те місце, яке Біблія називає небесами, які вважаються реальним місцем, де віруючі насолоджуватимуться повнотою життя (Ів. 14:1). Оскільки вони матимуть нові тіла після воскресіння, то зможуть розпізнавати один одного та спілкуватися [Там само.- С. 419].

Дещо по-іншому тлумачить есхато-хіліазм **постміленіалізм**, який набув популярності в XIX ст., а в кінці XIX – на початку XX ст. ст. цього погляду дотримувалося більшість протестантських богословів, серед них зокрема – Чарльз Годж, Вільям Дж. Т.Шедд, Б.Б.Ворфілд, А.А.Годж, А.Г.Стронг та ін.

Постміленіалізм – есхатологічне вчення про тисячолітнє Царство на Землі, що закінчується другим пришестям Христа [Тенні М. Вказана праця.- С. 434]. Богослов Лорен Бойтгнер дає таке визначення цієї доктрини: Постміленіалізм – це вчення, згідно якому Царство Боже поступово встановлюється у світі через проповіді Євангелія і дії Святого Духа в серцях. Зрештою, у відповідності з цим вченням наступить епоха всезагального миру й справедливості (тисячолітнє Царство), яка завершиться другим пришестям Христа, всезагальним воскресінням мертвих, всезагальним судом і з'явленням неба і пекла [Boettner L. The Millenium (Nutley, N.I.: Presbyterian and Reformed, 1957).- Р. 14; Далі: Boettner L. Вказана праця]. Видними представниками цього вчення вважаються Іоахим Флорський (1139-1202 pp.) та Даніель Уїтбі (1638-1726 pp.).

Згідно з цією точкою зору, початок встановлення Царства Божого відбудеться поступово, коли праведність розповсюдиться по всій Землі. Характерними його рисами будуть: час миру, прогресу і духовного благополуччя; гріх ще не буде знищений повністю, але правилом стане

життя за християнськими принципами; можливо в кінці періоду наступить відступництво [Boettner L. Вказана праця.- Р. 69]. Така повнота у Царстві можлива за рахунок того, що за цим вченням, Сатана буде закинутий у безодню (нейтралізований – В.Д.) на початку тисячоліття (Об. 20:3) [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 528].

В постміленіалізмі є два напрямки, які відрізняються засобами побудови тисячолітнього Царства. Ліберальні постміленіалісти бачать свою мету в побудові тисячолітнього Царства чисто людськими засобами. Біблійні ж постміленіалісти вважають, що воно виникне внаслідок всесвітньої проповіді Євангелія [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 53].

Саме слово *постміленіалізм* означає, що Христос повернеться після тисячолітнього Царства. Відповідно, теперішній вік розвиватиметься морально та духовно аж до тих пір, поки не закінчиться тисячолітнім Царством, і саме тоді, при його завершенні, Ісус повернеться на Землю.

Характеризуючи тисячолітнє Царство, постміленіалізм оптимістично сприймає цей вік, уявляючи собі золотий вік прогресу в епоху Церкви, що матиме вплив на кожну сферу – економічну, соціальну, культурну та політичну. Постміленіалізм бачить Церкву в її тріумфі поширення Євангелія аж до країв землі, і з таким завершенням, що зло в усіх своїх проявах у кінцевому підсумку буде зменшене до таких незначних розмірів, що християнські принципи будуть правилом, а не винятком, і Христос вдруге прийде в справді християнський світ.

Що ж буде собою являти *тисячолітнє Царство*? Вік царства, зауважують протестанти, буде дуже подібним до теперішнього у багатьох відношеннях: там будуть одружуватися і народжувати дітей; хоча гріх і буде присутній, але в незначній мірі через поширення Євангелія; християнські принципи та стандарти поведінки будуть скоріше нормою, ніж винятком. Теперішній вік поступово прийде на зміну тисячолітньому Царству в результаті поширення Євангелія, але життя продовжуватиметься у його теперішній формі. Ісус повернеться наприкінці тисячоліття.

Саме поширення Євангелія приведе до того, що світ стане християнським. Період між першим та другим приходом Христа – це той проміжок часу, кажуть протестанти, коли перемога Сина Божого поширюється над землею і повнота цієї перемоги відзначається тим, що про неї розповідається в кінці книги Об'явлення.

Існування вже сьогодні тисячолітнього Царства засвідчується, на думку протестантів, прогресом в світі, як матеріально, так і духовно

(знищення рабства та гноблення, благочинність, Біблію можна отримати на більшості мов Землі, розповсюдження Благої Вістки за допомогою радіо та телебачення; поява великої кількості біблійних інститутів, коледжів та семінарій). Зрештою, християни сьогодні складають понад 2 млрд. населення Землі. Постміленіалісти вважають, що саме поширення Євангелія призвело до тріумфального початку тисячолітнього Царства. При цьому вони зауважують, що це Царство не слід розуміти як буквальний проміжок часу в одну тисячу років, а скоріше символічно. Насправді, воно може тривати довше, ніж тисячу років.

Постміленіалісти також притримуються думки, що прихід Ісуса буде буквальним та видимим (Дії 24:15; Ів. 5:28, 29; Мт. 25:31, 32; 1 Кор. 15:23, 24; Об. 20:12-13). В загальних рисах постміленіалісти погоджуються з аміленіалістами і щодо останнього суду. Загальне воскресіння після другого приходу Христа, на їх думку, передбачає загальний суд усіх народів (Мт. 13:37-43; 25:32) згідно тих справ, які чинили люди та як вони відносилися до Христа (Лк. 2:47, 48), та суд ангелів (2 Пет. 2:4). Суд Христа, як вважають постміленіалісти, закінчиться тим, що кожна людина отримає своє призначення для вічності: праведники – на вічне життя (повнота та довершеність у тісному спілкуванні з Богом і духами святих), а грішні – на вічні муки. Зазначимо, що згідно цієї концепції, віруючі перебуватимуть вічно на небесах, що ототожнюються із світом в оновленій формі (Мт. 25:31, 41, 46) [Еннс П. Вказана праця.- С. 420-423].

Специфічно описують есхатологічні питання **преміленіалісти**. На їх думку, Ісус прийде вдруге перед тисячолітнім Царством, щоб утвердити своє земне панування на тисячу років. Ця епоха буде існувати рівно одну тисячу років [Тенні М. Вказана праця.- С. 435].

Преміленіалісти дотримуються ранньохристиянської точки зору про два воскресіння мертвих в різні часи та висувають гіпотезу декількох судів. Вічність, за їх вченням, наступить після завершення цієї тисячолітньої епохи. Серед прибічників преміленіалістів немає єдиної точки зору щодо часу підхоплення Церкви (забрання на небо – В.Д.). Більшість преміленіалістів дотримуються точки зору "*претрибуляціонізму*", що нібито підхоплення Церкви передуює періоду Великої Скорботи (судів – В.Д.). Чарльз Райрі дає розвернуту концепцію тисячолітнього Царства в контексті 4-х характеристик: тривалість, державна структура, характерні риси, значення для Христа. В Об. 20:2-7 шість раз йде мова про те, що тривалість Царства – "тисяча років". На цій підставі робиться висновок про буквальність цього виразу.

Державну систему тисячолітнього Царства преміленіалісти бачать в 4-х площинах. Формою правління, як і в Ізраїї, є земна теократія (Христос буде правити видимо). Це буде строга, але праведна влада (Об. 10:5); це буде досконале правосуддя, гріх тут буде каратися миттєво [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 359].

Столицею (центром) тисячолітнього Царства буде Єрусалим. Окрім Христа співправителями, згідно пророцтв, буде воскреслий Давид та дванадцять апостолів.

До характерних рис тисячолітнього Царства відносяться наступні: а) це буде духовне Царство; б) це буде праведне Царство; в) це буде Царство миру; г) це буде Царство достатку (рясно буде родити земля; будуть освоєні пустині й цілинні землі; врожай буде йти за одним; буде ліквідована соціальна несправедливість); д) це буде релігійне Царство (буде відновлений Єрусалимським храм із жертвопринесеннями; будуть свята.

Значення тисячолітнього Царства преміленіалісти бачать у двох площинах; для людей і для Христа [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 610-614].

Преміленіалісти диспенсціоналісти (диспенсціоналісти підкреслюють, що в різні епохи – диспенсації – Бог вибирав різні форми управління світом) послідовно розрізняють Ізраїль і Церкву у плані спасіння; вони вважають, що обітниця, дані Ізраїлю, не реалізувалися в Церкві і це станеться в епоху тисячолітнього Царства. Преміленіалістські погляди існували в ранній Церкві, серед анабаптистів в епоху Реформації, є популярними сьогодні (Дж.Е.Бенджел, Генрі Ел Форд) [Райрі Ч. Вказана праця.- С. 540-542].

Преміленіалізм, у свою чергу, існує у двох різних формах: одна відома під назвою *історичний преміленіалізм* (або нондиспенсацийний преміленіалізм), а другу називають *диспенсацийний преміленіалізм*. Прибічниками історичного преміленіалізму були Джордж Е.Ледд та Дж.Бартон Пейне. Герменевтична (пояснююча, тлумачна) система історичного преміленіалізму відрізняє його від диспенсацийного.

Другий прихід, згідно історичного преміленіалізму, передбачає дві події. По-перше, це весільна гостина Агнця – “єднання Христа зі своєю Нареченою, Церквою” (Мт. 25:1-13; 2 Кор. 11:12). По-друге, Христос перемагає своїх ворогів, вкидаючи антихриста та неправдивого пророка в озеро вогняне (Об. 19:29) та сковуючи і закриваючи у безодню на тисячу років диявола-Сатану (Об. 20:2-3), щоб в кінці тисячоліття також вкинути в озеро вогняне (Об. 20:10).

“Перше воскресіння” розуміється в цій концепції як тілесне воскресіння святих усіх віків (Об. 20:4-5); не буде ніяких окремих

воскресінь святих періоду Церкви та старозавітніх віруючих. Неспасенні, що померли, будуть воскресені в кінці тисячолітнього Царства. Тут є специфіка і в трактуванні тисячолітнього Царства – воно не почнеться після якоїсь події, а здійснюється вже тепер із небес. Уже сьогодні, за концепцією, Христос – Цар-Месія уже розпочав своє духовне панування, яке вже розпочалося у небесах (Фил. 2:5-10). Таким чином, правління Христа припадає не лише на майбутнє, але й на теперішній час (Дії 2:34-35).

Існування тисячолітнього Царства представники історичного преміленіалізму поділяють на три періоди: 1) воскресіння Христа, після якого настає невизначений інтервал часу; 2) *parousia* (пришестя) Христа та воскресіння віруючих, після якого йде невизначений проміжок часу; 3) “кінець” – коли Христос завершить підкорення Своїх ворогів.

Таким чином, Царство Месії, за вченням, виявляється і в історії, а не лише в тисячолітньому Царстві; фактично Христос розпочав своє панування як Месія воскресінням та вознесінням; його теперішнє панування вважається невидимим.

Порядок майбутнього віку стадартно включатиме в себе *нове небо* та *нову землю*, але він настільки оновлений, що преміленіалісти говорять про нього як такий, що є *поза історією* [Еннс П. Вказана праця.- С. 424-426].

Диспенсацийний преміленіалізм, як різновид історичного, характеризується двома основними рисами: 1) розрізнення між Божими планами щодо Ізраїлю та Церкви; 2) послідовне дослівне тлумачення Біблії.

В релігійнознавчій літературі поняття диспенсацийного преміленіалізму (в подальшому – диспенсационалізм) чітко не визначено, неясно також, чому його називають історичним. Тому, як ми думаємо, слід деталізувати дефініцію цього поняття. *Диспенсационалізм* – це система тлумачення, яка намагається обґрунтувати єдність Писання, зосередившись на понятті “Божа благодать”. З точки зору етимології слова, *диспенсация* може бути визначена як “розрізнене управління у досягненні Божої мети”. Українське слово *диспенсация* походить від англійського *dispensation*, яке є перекладом грецького слова *oikonomia*, що означає “управління”. Це слово використане в Лк. 16:2, 3, 4; 1 Кор. 9:17; Еф. 1:10, 3:2; Кол. 1:25; 1 Тим. 1:4.

В основі диспенсационалізму лежить вчення про різні правління або диспенсії, за допомогою яких Бог дещо довірив людині. Диспенсационалісти стверджують, що відгук на Боже відкриття у будь-якій диспенсації відбувається через віру (спасіння є завжди по благодаті

через віру). Вони у своїй системі тлумачення керуються двома основними принципами: 1) дотримання послідовних дослівних методів тлумачення; 2) враховування різниці між Ізраїлем і Церквою [Еннс П. Вказана праця.- С. 553]

Залежно від поглядів на відмінність між системами (диспенсаціями) у Божій програмі, богослови виокремлюють два рівні його історичного розвитку:

1) Ранній (Юстин мученик – 110-165 рр.; Іринеї – 130-200 рр.; Климент Олександрійський – 150-220 рр.; Августин – 354-430 рр.). 2) Сучасний (П'єр Пуаре – 1646-1719 рр.; Джон Едвардз – 1637-1716 рр.; Ісак Вотс – 1674-1748 рр.; Джон Нельсон Дарбі – 1800-1882 рр.; С.І.Скоуфілд – 1843-1921 рр.). Сюди ж можна віднести богословів, які написали ряд праць з есхато-хіліазму: Дж.Двайт Пентекоста (“Майбутні події”), Джон Ф.Волвурд (“Тисячолітнє царство” і трилогія “Ізраїль в пророцтвах”, “Церква в пророцтвах”, “Народи в пророцтвах”), Чарльз Л. Файнебер (“Мілленіалізм: два основних погляди”) [Еннс П. Вказана праця.- С. 553-558].

Є сенс розглянути більш повно доктринальні положення диспенсационалізму, оскільки на його прикладі можна побачити протестантське розуміння історичної реалізації есхато-хіліастичних ідей в контексті християнських ідеалів.

Як показує аналіз, декілька виразних прикладів диспенсації (управління) можна побачити в листах ап.Павла. У посланні до Ефесян 1:10, наприклад, він вказує, що Бог задумав “урядження” або “диспенсацію”, в якій усе, зрештою, буде об'єднане в Христі Ісусі. Павло описує цю майбутню диспенсацію як “повноту часу”, “щоб об'єднати усе в Христі”. Це не відбулося; це є майбутня диспенсація тисячолітнього Царства. У посланні до Ефесян 1:3 Павло розрізняє три різних диспенсації: а) диспенсація часів Мойсея, яка називається “Закон”; б) диспенсація часу Ісуса Христа – “благодать”; в) епоха Церкви (сучасна).

До характерних рис диспенсационалізму можна віднести наступні. По-перше диспенсационалізм розглядає світ як господарство, яким керує Бог. По-друге, в цій системі відносин людина-Бог є чітка взаємобумовленість ролей, що передбачає досягнення певної мети. Зауважимо, що диспенсационалісти тут виходять із принципу свободи, характерного для протестантизму, який реалізується наступним чином. У цьому Божественному господарстві Бог наділяє людину певною відповідальністю як адміністратора. Якщо людина веде себе належно в цій системі управління (диспенсації), Бог обіцяє їй благословення; якщо ж вона не покірпа йому, то він обіцяє суд. Таким чином, є три аспекти

цього процесу, які зазвичай розглядають у диспенсації: 1) випробовування; 2) падіння; 3) суд.

Історично у кожній диспенсації, зауважують диспенсационалісти, Бог випробовував людину, даючи їй свободу дій, вона ж падала, і після цього наставав суд. Власне цим сьогодні протестанти і виправдовують необхідність Армагеддону, суду, тобто завершення існування цивілізації в диспенсації епохи “благодаті Ісуса Христа”.

Щодо кількості диспенсацій, то єдиної точки зору з цього питання серед протестантів не існує. Більшість диспенсационалістів зупиняються на семи основних, а саме:

1. *Диспенсація невинності*. Вона покриває час до гріхопадіння Адама (1 Бут. 1:28, 3:6).
2. *Диспенсація свідомості*. Тут є два підходи: а) до початку функціонування Закону Бог має справу з людиною через її свідомість (Рим. 2:15); б) це епоха “самовизначення” або епоха “моральної відповідальності”. Це період, описаний в Бут. 4:1; 8-14.
3. *Диспенсація правління*. Це принцип заповіту Ноя: захист людського життя через установлення смертної кари. Цей період охоплює події описані у 1 Бут. 8:15.
4. *Диспенсація обітниці*. Вона накриває період Патріархів, в якому Бог постановив, що їхньою відповіддю на Його відкриття повинна бути віра. Ця диспенсація працює в часі від 1 Бут. 11:10 до 2 Бут. 18:27.
5. *Диспенсація Мойсеєвого закону*. Цей закон, зауважують диспенсационалісти, був даний як конституція народу Ізраїлю і покриває період від 2 Бут. 19:1 до Дії. 1:26. Закон мав силу до смерті Христа і злиття Святого Духа.
6. *Диспенсація благодаті*. Вважається, що благодать наявна в кожній епосі, вона особливим чином виявилася у приході Христа на землю, чим Бог виявив свою благодать до всього людства. Ця диспенсація описана у подіях від Книги Дій 2:1 до Об'явлення 19:21.
7. *Диспенсація тисячолітнього Царства*. Цей період описаний в Об. 20:4-6, коли Христос повернеться на Землю для створення найдосконалішої системи управління в тисячолітньому Царстві.

Протестанти підходять діалектично до характерних рис диспенсаций, вважаючи, що риси одної диспенсаций можуть переходити і в наступні диспенсаций [Еннс П. Вказана праця.- С. 559-562].

Герменевтика диспенсационалізму будується на буквальному тлумаченні Писання (за винятком консервативних нондиспенсационалістів). Диспенсационалісти наполягають на буквальному тлумаченні пророчих місць Біблії, навіть якщо вони сповнені образної мови. Окрім послідовності, вони обґрунтовують такий підхід буквальноним виконанням пророцтв, які вже виповнилися у першому приході Христа, що надає їм підстави говорити про буквальноне виконання пророцтв щодо другого приходу Христа [Еннс П. Вказана праця.- С. 562-563]. До відмінних рис диспенсационалізму можна віднести такі. Вони наголошують, що теперішня епоха Церкви є часом благодаті (Ів. 1:17; Рим. 6:14).

Незалежно від поглядів на кількість диспенсаций, диспенсационалісти пропонують єдину сотеріологічну концепцію у такій композиційній побудові: а) основою спасіння у всякій епосі є смерть Христа; б) вимогою для спасіння у кожній епосі є віра; в) предметом віри у кожній епосі є Бог; г) суть віри змінюється у різних диспенсациях.

Загалом можна сказати, що диспенсационалісти вірять, що у кожній диспенсаций спасіння досягається за Божою благодаттю через віру, згідно з Божим об'явленням.

Тлумачачи пророцтва буквально, диспенсационалісти вірять у їх виконання. Але тут різне майбутнє і в Ізраїлю (земне) і в Церкві (небесне). Вони підтримують думку про буквальноне тисячолітнє Царство для Ізраїлю, яке Месія запровадить при своєму другому приході (Об. 19:11-19) [Еннс П. Вказана праця.- С. 564-566].

Послідовники *диспенсацийного преміленіалізму* вірять у те, що Церква буде взята (піднесена) перед періодом Великої Скорботи; Бог судитиме невіруючі поганські народи та неслухняних з Ізраїлю у час Великої Скорботи (Об. 6:19). В кінці ж періоду Скорботи Ісус повернеться до Церкви і заснує на землі тисячолітнє Царство. Після Його тисячолітнього панування диявол ще раз буде звільнений, а відтак він та його послідовники будуть вкинуті в озеро вогняне (Об. 20:7-10). І лише після цього настане вічність.

Диспенсационалісти наводять ряд аргументів з приводу того, що церква від самого початку вірила в преміленіалізм. Дідахи (чи Вчення дванадцяти апостолів – твір про основи церковного життя - прибл. 100-150 рр.), Іринея (помер в 200 р.), Тертуліан (150-225 рр.) та ряд інших

джерел свідчать, на думку диспенсационалістів, що рання Церква вірила у повернення Ісуса з метою особистого заснування Свого Царства на Землі.

Диспенсацийний преміленіалізм, як вважає Пол Еннс, можна означити двома способами:

1. Точна герменевтика, яка означає, що оскільки пророцтва про перший прихід Христа виповнилися буквально, логічно припустити виконання пророцтв відносно другого приходу. Пояснюючи пророцтва буквально, вони критикують консервативних аміленіалістів та постміленіалістів за те, що ті, змінивши методи герменевтики, пояснюють буквально все Писання, за винятком пророцтв.

2. Відмінність між Ізраїлем та Церквою полягає в тому, що Ізраїлеві було дано безумовні обітниці (заповіти) в Старому Завіті, які повинні збутися у тисячолітньому Царстві (Рим. 9:6, 1 Кор. 10:32). Відносно ж Церкви, народженої в день П'ятидесятниці до пророцтв не було (Еф. 3:9). Тому Церква буде взята (підхоплена) перед Великою Скорботою, метою якої є суд над поганськими народами та покарання непокірних з Ізраїлю (Єр. 3:7).

Диспенсационалісти розрізняють поняття "*підхоплення*" та "*другий прихід Христа*". Ця різниця показана в Ів. 14:1-3; 1 Кор. 15:51-57 та 1 Сол. 4:13-18). Цю різницю простіше можна пояснити так: перед початком Великої Скорботи Ісус зійде з неба і візьме Церкву з собою, а на нерозкаяний та невіруючий світ прийде Скорбота.

Враховуючи відсутність тлумачення терміну "Велика Скорбота" у науковій літературі дещо деталізуємо його. Згідно Дан. 9:27, це - 70-ий тиждень, або рік, який за пророчою термінологією становить 7 років. Це останній тиждень з пророцтва про сімдесят тижнів (490 років) щодо майбутнього народу Ізраїлю, які розпочалися у 444 р. до Р.Х. Шістдесят дев'ять тижнів (483 роки) завершилися разом зі смертю Христа. І між 69-им (33 р. н.е.) та 70-им тижнем (це період Великої Скорботи у майбутньому) залишається невизначений проміжок часу (Мт. 24:25). Велика скорбота – це Божий суд над невіруючим світом (Об. 6-19), кульмінацією якого є прихід Христа на Землю із своєю Нареченою, Церквою (Об. 19:11-21). Разом з тим, це 42-а місяці або 1260-ть днів (Об. 11:2-3), які мають три важливі характеристики: 1) *природа* Великої Скорботи: злиття Божого гніву (Об. 6:16-17), час великої руїни (1 Сол. 5:3), час спустошення (Соф. 1:14-15), час суду (Об. 14:17); 2) джерело великої Скорботи – прояв несамовитості диявола, під вплив якого упав увесь невіруючий світ; 3) призначення Великої Скорботи: а) привести Ізраїль до навернення (Єз. 20:57); б) провести суд над невіруючими племенами та народами (Єр. 25:32-33; 2 Сол. 2:12).

Диспенсціоналісти для диференціації віруючих епохи Церкви вводять термін **“Судний престол Христа”**, призначення якого – судити віруючих за їх справами (1 Кор. 3:13; 2 Кор. 5:10).

У диспенсціоналістів є своя специфіка тлумачення другого приходу Христа та подальших подій. Тут пропонується така хронологія. У кінці Великої Скорботи Христос буквально у своєму тілі повернеться на Землю, щоб здійснити суд і заснувати тисячолітнє Царство (Зах.14:4, 9-21; Мт. 9:25-31; Об. 20:4). Святі Старого Заповіту й періоду Великої Скорботи у цей час воскреснуть, щоб успадкувати Царство (Об. 20:4). Христос судитиме євреїв та поган. Спасенні євреї увійдуть у тисячолітнє Царство, а неспасенні – будуть вкинуті до зовнішньої темряви (Мт. 25:21,30). Невіруючі погани будуть судимі в долині Йосафата (долина Кедрон – Зах.14:4) залежно від їхнього ставлення до євреїв (Мт. 25:40). Ті, що повірять у месію, успадкують Царство (Мт.25-34), невіруючі – будуть відкинуті для вічних мук (Мт. 25:46).

Диспенсціоналісти, говорячи про народ, який буде жити у тисячолітньому Царстві (Єрусалимі), мають на увазі Ізраїль, який буде зібраний з усіх навернених народів (Мт. 24:13; Зах. 12:10-14). Тисячолітнє Царство, за цією теорією, буде мати такі характеристики, які й приваблюють віруючих: досконале навколишнє середовище у фізичному та духовному плані. Це буде час миру (Мих. 4:2-4); час радості (Іс. 61:7,10); час заспокоєння (Іс. 40:1-2); час, коли не буде бідності (Ам. 9:13-15) і хвороб (Іс. 35:5-6); час праведності (Мт. 25:37); час покори (Єр. 31:33); час святості (Іс. 35:8); час істини (Іс. 65:16) і час повноти Святого Духа (Іол. 2:28-29).

Єрусалим, згідно цієї теорії, займає особливе місце. Він стає центром світу та панування (Зах. 8:3). Кінець тисячолітнього періоду тут традиційний: воскресіння невіруючих усіх часів, їх осудження та вкинення в озеро вогняне (Об. 20:1-15); вкинення туди ж диявола, звірину (антихриста) та неправдивого пророка (Об. 20:10).

Будуть також судимі небо і земля, оскільки вони були територією повстання диявола проти Господа (2 Пет. 3:10). Після цього – вічність для викуплених з Христом (Об. 21-22; Євр. 12:22-24) [Еннс П. Вказана праця.- С. 426-433].

Проведене нами дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Глобальні проблеми сучасності (природні та соціальні катаклізми) актуалізують в останній час есхатологічні віщування кінця світу.
2. Об'єктом есхатологічних віщуваль є доктрина ідеального тисячолітнього Царства (хіліазм-міленіалізм), яке

пропонується як результат другого пришествя Христа та оновлення світу.

3. Проблема тисячолітнього Царства розглядається хіліастично-міленіалістичними теоріями в контексті трьох доктрин: аміленіалізму, постміленіалізму, історичного та диспенсацийного преміленіалізму з точки зору того, коли воно наступить – до, чи після пришествя Христа.
4. Ці доктрини стають привабливими для віруючих, оскільки вони пропонують їм дві важливих преспективи: а) спасіння через воскресіння з мертвих; б) уникнення Божого суду та життя у вічності.
5. Ідею тисячолітнього Царства можна вважати спробою реалізації на ілюзорному рівні (т.зв. компенсаторна функція релігії) віковичної мрії людства про суспільство рівності, справедливості, миру і благополуччя.

*М.Мурашкін** (м. Дніпропетровськ)

ФЕНОМЕН САМОДОСТАТНОСТІ МІСТИКО-ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ: МІСЦЕ В РОЗУМІННІ ПОДІБНОСТІ ХРИСТІАНСТВА, ДАОСИЗМУ, РЕЛІГІЇ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ І СУЧАСНОГО МІСТИЦИЗМУ

Постановка проблеми зводиться до того, що розуміння повноти як певного стану свідомості притаманне не тільки християнству. Аналіз останніх досліджень з цього питання передбачає розгляд пустоти як повноти в китайському містицизмі. З огляду на це, мета статті – виділення феномену самодостатності й віднайдення подібності християнства, даосизму, релігії давніх українців і сучасного містицизму.

Феномен самодостатності є немотивованим екстатичним станом людини. Цей стан супроводжується творчим осяянням. При даному стані дух неінтенціональний. Феномен самодостатності виникає при спонтанному нівелюванні відчуття неповноцінності й недостатності в

* Мурашкін Михайло Георгійович - кандидат біологічних наук, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри гуманітарних дисциплін Дніпропетровської державної фінансової академії.